

Manipulacja i wywieranie wpływu w wybranych łańcuchowych wiadomościach e-mail¹

Keywords: chain e-mails, manipulation, persuasion, disinformation
Słowa kluczowe: łańcuszek internetowy, manipulacja, perswazja, dezinformacja

Abstract

The authors in this paper pay attention to the current phenomenon of chain e-mails which contain misleading or manipulative content. Chain e-mails affect a large number of people especially the older generation. The aim of this paper is to explain this phenomenon based on our research and to describe the content of e-mails using critical discourse analysis. We used both quantitative and qualitative methods. Our analysis is based on our own corpus of chain e-mails created from an online database by the *Čeští Elfové* movement. The on-line text analysis tool Sketch Engine was used for quantitative analysis, in which we used KeyWords, Collocations, Wordlist and Concordations functions. The qualitative part included the analysis of one selected chain e-mail from our corpus. Among the many topics that the chain e-mails cover, we focused on the reflection of the Vrbětice case. This case concerns the accusation of the Russian intelligent services of participation in the explosion of two ammunition warehouses in Vrbětice in 2014. As part of the analysis, we mainly focused on how the two worlds of “us” versus “them” are constructed in e-mail and what evaluations and attributes are assigned to individual event participants.

W niniejszym artykule Autorki zwracają uwagę na obecne zjawisko łańcuchowych wiadomości e-mail, które zawierają wprowadzające w błąd lub manipulacyjne treści. Łańcuchy e-mailowe dotyczą dużej liczby osób, zwłaszcza starszego pokolenia. Celem tego artykułu jest wyjaśnienie tego zjawiska na podstawie naszych badań i opisanie treści e-maili za pomocą krytycznej analizy dyskursu. Wykorzystaliśmy zarówno metody ilościowe, jak i jakościowe. Analiza opiera się na własnym korpusie łańcuchowych e-mailów zaczerpniętych z internetowej bazy danych *Čeští*

¹ Příspěvek vznikl za podpory MŠMT ČR udělené UP v Olomouci (IGA_FF_2023_018).

Elfové. Do analzy ilościowej wykorzystano internetowe narzędzie do analzy tekstu Sketch Engine, w którym zastosowano funkcje KeyWords, Collocations, Wordlist i Concordations. Część jakościowa obejmowała analizę jednego wybranego łańcucha e-mailowego z naszego korpusu. Spośród wielu tematów poruszanych w e-mailach łańcuchowych, skupiliśmy się na refleksji nad sprawą Vrbětice. Sprawa ta dotyczy oskarżenia rosyjskich służb specjalnych o udział w eksplozji dwóch magazynów amunicji w Vrběticach w 2014 roku. W ramach analzy interesowało nas głównie, w jaki sposób dwa światy „my” kontra „oni” są konstruowane w wiadomościach e-mail oraz jakie oceny i atrybuty są przypisywane poszczególnym uczestnikom wydarzenia.

1. Wprowadzenie

E-maile łańcuchowe to gatunek pół-publicznej komunikacji pisemnej, wykorzystywany do rozpowszechniania różnych treści: od zabawnych filmów i wezwań do składania petycji po mistyfikacje i dezinformacje. W niniejszym artykule skupimy się na łańcuchowych wiadomościach e-mail zawierających wprowadzające w błąd lub manipulacyjne treści, które są związane z tak zwaną „sprawą Vrbětice”; przyjrzymy się głównie sposobom wywierania wpływu i manipulowania docelowymi czytelnikami.

Łańcuchowe wiadomości e-mail pojawiły się w połowie lat dziewięćdziesiątych, kiedy to były wykorzystywane głównie do rozpowszechniania ostrzeżeń o fikcyjnych wirusach komputerowych; pod koniec lat dziewięćdziesiątych dołączyły do nich wezwania do wpłat na cele charytatywne (często fałszywe) lub wiadomości o bogatej nagrodzie w nieznanym konkursie (Heyd 2008, s. 4). Obecnie wiadomości łańcuchowe są wysyłane do dziesiątek albo nawet setek tysięcy użytkowników, a ich zasięg jest porównywalny z zasięgiem krajowych mediów drukowanych (więcej szczegółów można znaleźć w wynikach badania *Řetězové e-mailly* 2022). Celem rozpowszechniania zniekształconych, przesadzonych lub wręcz fałszywych informacji jest oszukanie odbiorcy; intencją dystrybutora jest często wywarcie wpływu lub zmiana jego poglądów lub działań². Liczba me-

² Według reporterki Ivany Svobodovej, e-maile dezinformacyjne zaczęły rozprzestrzeniać się szerzej około 2013 roku w związku z wydarzeniami na Ukrainie;

diów dezinformacyjnych w Republice Czeskiej rośnie od 2014 r. a obecnie w czeskim Internecie są ich dziesiątki (Gregor, Mlejnková 2018, s. 59). Te tak zwane alternatywne media starają się stworzyć u odbiorców wrażenie, że w przeciwieństwie do tradycyjnych mediów dostarczają jedynych prawdziwych informacji, a następnie za pomocą kłamstw i manipulacji często tworzą „nową wersję rzeczywistości”.

Kampanie dezinformacyjne bardzo często mają rdzeń realistyczny, ale zawarte w nich informacje są dostosowane do kontekstu społecznego odbiorcy i oddziałują na niego wieloma kanałami (Reifová 2004, s. 45). Dla dystrybutora dezinformacji jest ważne, aby przekazywać swoją wiadomość nie tylko za pośrednictwem alternatywnych stron internetowych, ale także za pośrednictwem innych kanałów, takich jak sieci społecznościowe lub łańcuszki e-mailowe, ponieważ użytkownikowi łatwiej jest uwierzyć w dezinformację, którą widzi wielokrotnie z różnych źródeł. Główne techniki dezinformacji obejmują:

- a) wyolbrzymianie (bagatelizowanie) zjawiska;
- b) zmianę jego charakteru lub okoliczności (czasu, miejsca);
- c) całkowite zastąpienie zjawiska innym” (Reifová 2004, s. 45).

Gregor i Vojvodová (2016) podają, że najczęstsze techniki manipulacyjne obejmują obwinianie (prawie 40% wiadomości), fabrykację (34%), etykietowanie (mniej niż 18%) i apele strachu (10%); fabrykacja, tj. tworzenie fikcyjnych informacji, wystąpiła w ponad jednej trzeciej analizowanych artykułów. Częsty cel tych kampanii dezinformacyjnych stanowią seniorzy, a badania wskazują, że ponad 90% seniorów korzystających z Internetu zetknęło się z nimi, a co piąty aktywnie uczestniczył w ich rozpowszechnianiu (*Fake news po*

użytkownicy często udostępniają w nich treści publikowane na tak zwanych alternatywnych stronach internetowych (takich jak Aeronet czy Sputnik), które są pro-rsyjskie i często zawierają fałszywe informacje (kwestia ta została omówiona bardziej szczegółowo w jednej z edycji regularnego programu telewizji czeskiej „*Reportéři ČT*” (Reporterzy ČT poszli tropem łańcuszków e-mailowych. Dezinformacje są kierowana do setek tysięcy seniorów (2023).

Česku 2018). To samo badanie wskazuje również, że seniorzy nie weryfikują informacji (łącznie 40% respondentów), a co trzeci uważa, że telewizja publiczna nie dostarcza prawdziwych informacji.³

2. Manipulacja i propaganda

Manipulacja polega na „fałszowaniu faktów w celu zmiany opinii lub zachowania docelowej grupy osób”, najlepiej w taki sposób, aby osoby dotknięte manipulacją nawet tego nie zauważyły (Gregor, Mlejnková 2018, s. 59). Teun A. van Dijk w swoim studium *Discourse and manipulation* (2006, s. 373) opisuje najczęstsze strategie manipulacyjne, które pojawiają się na wszystkich poziomach dyskursywnych. Patrzy na manipulację z trzech perspektyw: poznawczej, społecznej i dyskursywnej; jako jedną z głównych strategii manipulacji dyskursem wskazuje podkreślanie pozytywów grupy, do której należy mówca i obwinianie przeciwnika lub grupy „innych” (którymi mogą być na przykład imigranci, terroryści lub młodzież itp.) Strategia minimalizowania naszych negatywów (i wyolbrzymiania ich negatywów) oraz wyolbrzymiania naszych pozytywów (i minimalizowania ich pozytywów) jest stosowana zarówno przy wyborze tematów, jak i sposobie ich opracowania. I tak, na przykład, mówca mówi o pozytywach drugiej grupy w ogólny, niejasny sposób i nie podaje szczegółów; przesłanie wyrażone jest często implicite, podczas gdy własne pozytywy są opisane explicite, dokładnie i ze szczegółami. Oczywiście tak samo wygląda sytuacja w przypadku ich własnych ne-

³ Badanie zachowań online osób dorosłych powyżej 35 roku życia pn. *Starci na netu* przeprowadzone przez autorów z Centrum Zapobiegania Ryzykownej Komunikacji Wirtualnej (w ramach Uniwersytetu Palackiego w Ołomuńcu) we współpracy z Seznam.cz (Kopecký et al. 2018). Badania wykazały, że spam e-mailowy (dezinformacje, oszustwa oraz prawdziwe wiadomości) jest aktywniej rozpowszechniany przez starszych użytkowników. Wiadomości związane z polityką są sześć razy częściej udostępniane przez osoby powyżej 65 roku życia niż przez osoby młodsze, a seniorzy są również bardziej skłonni reagować na wiadomości ostrzegające przed mniemanym lub rzeczywistym niebezpieczeństwem, często nie weryfikują informacji i ufają nadawcy (Kopecký et al. 2018, s. 21).

gatywów. W ramach leksyki mówca wybiera tylko pozytywne wyrazy, gdy mówi o swojej grupie, a negatywna leksyka jest zarezerwowana dla grupy „oni”. Strategia ta może również przejawiać się w strukturze zdania, np. w użyciu biernych lub czynnych konstrukcji zdania lub w zajmowaniu pozycji podmiotu. Nawet figury retoryczne, takie jak hiperbola, eufemizm, metafora, metonimia, są wykorzystywane na korzyść mówcy, ponownie podkreślając lub, przeciwnie, łagodząc pozytywy lub negatywy grupy „my” i odwrotnie.

Propaganda jest również ściśle związana z manipulacją; autorzy tekstów propagandowych kreują dwa światy - idealny (czasami określany również jako wykreowany, zob. Lotko 2004, s. 117–118), który kojarzony jest wyłącznie z pozytywnymi wartościami, oraz wrogi świat przeciwników, z którym kojarzone są wyłącznie negatywne oceny. Celem propagandysty jest sprawienie, by adresat utożsamiał się z jego poglądami i nie wątpił w jego twierdzenia (Lotko, 2004, s. 117). Aby osiągnąć ten cel, często stosuje fałszywe strategie argumentacyjne i tworzy mniej lub bardziej uporządkowane sieci stwierdzeń w swoich tekstach, które łączy z wnioskami wyjaśniającymi lub uzasadniającymi poprawność własnych stwierdzeń. Ustalony zestaw tzw. topoi (w zasadzie błędów argumentacyjnych opartych na irracjonalnych argumentach) został wprowadzony przez Ruth Wodak i Martina Reisingera, 2000, s. 75–80), i to właśnie te fałszywe argumenty są konwencjonalizowane w tekstach propagandowych i dyskryminacyjnych w takim stopniu, że nie trzeba ich już bezpośrednio wyrażać.⁴

⁴ Można tu wymienić chociażby topos korzyści lub użyteczności (i ich przeciwieństwa), opierający się na tym, czy dany fakt przynosi korzyść większości, czyli grupie „my”, albo a priori negatywnie ocenianej grupie „oni”, topos nazywania, który opiera się na zasadzie, że jeśli ktoś jest oznaczony pewną nazwą lub oznaczeniem, wszystkie właściwości wynikające z tego oznaczenia są automatycznie przenoszone na niego. W dyskursach dyskryminacyjnych często nadużywa się toposu historii (nie ma potrzeby powtarzania błędów, które zdarzyły się w przeszłości; przeszłe złe doświadczenia uzasadniają również założenie, że zostaną one powtórzone), toposu kultury (kultura danego społeczeństwa jest powiązana z pro-

3. Analizowany materiał i metodologia

Jako przedmiot analizy wybrałyśmy łańcuchowe wiadomości e-mail, które w jakiś sposób odnoszą się do medialnej sprawy eksplozji składu amunicji w Vrběticach w 2014 roku. W szczególności ograniczyłyśmy stworzenie korpusu do e-maili wysłanych po konferencji prasowej ówczesnego premiera Andreja Babiša i ministra spraw wewnętrznych Jana Hamáčka w dniu 17 kwietnia 2021 r.⁵

3.1. Korpus analizowanych tekstów

Korpus składa się z wybranych łańcuchów wiadomości e-mail z bazy danych czeskiego ruchu *Čeští elfové*⁶ zgromadzonych w ciągu jednego roku, począwszy od daty nadzwyczajnego briefingu rządo-

blemami wynikającymi z tej kultury) lub toposu nadużycia (oferta pomocy powinna zostać ograniczona lub całkowicie zniesiona, jeśli została nadużyta).

⁵ Podczas tej konferencji ogłoszono podejrzenia, że rosyjskie służby specjalne i Sztab Generalny Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej (operacja miała zostać przeprowadzona przez dwóch agentów GRU, którzy przybyli do Czech pod fałszywymi nazwiskami) stały za eksplozją dwóch magazynów amunicji w Czechach (konkretnie w pobliżu miasta Zlín, będącego siedzibą władz regionalnych) w 2014 roku, jedną z bezpośrednich konsekwencji ujawnienia tej informacji było wydalenie 18 rosyjskich dyplomatów z Republiki Czeskiej (po reakcji strony rosyjskiej wydalono później 63 kolejnych pracowników rosyjskiej ambasady), ale ujawnienie to wpłynęło również na udział rosyjskiego Rosatomu w przetargu na budowę dodatkowych bloków najstarszej czeskiej elektrowni jądrowej w Dukovanach. Decyzję Czech poparły inne państwa, w tym organizacje NATO i UE, a rosyjskie media oceniły reakcję Czech jako absurdalną, nieuzasadnioną i z ironią bagatelizowały ów incydent. Ówczesny prezydent Miloš Zeman początkowo poparł działania rządu, ale później powiedział, że obie wersje zdarzenia (tj., że eksplozja była spowodowana nieprofesjonalnym obchodzeniem się z amunicją) powinny zostać zbadane, ponieważ nie ma dowodów na to, że rosyjscy agenci poruszali się po obszarze, na którym przechowywano amunicję, a „zpravodajská hra” (gra wywiadów) mogłaby mieć negatywne konsekwencje dla Republiki Czeskiej.

⁶ Ruch prowadzi publiczną bazę danych łańcuskowych wiadomości e-mail o nazwie *Eldariel*, z którą może zapoznać się każdy (w ograniczony sposób), ale treść

wego w dniu 17 kwietnia 2021 r. Okres jednego roku został wybrany w celu śledzenia ewolucji treści wiadomości e-mail w czasie i dokonywania porównań między nimi. W określonym czasie, po ograniczeniu wyszukiwania do wiadomości e-mail zawierających tag „Vrbětice”, znaleziono 281 wiadomości e-mail istotnych dla naszych badań (podczas pracy z tekstami okazało się, że większość z nich (176) została wysłana już w ciągu pierwszych dwóch miesięcy).

Ponieważ baza danych nie pozwala na automatyczne przetwarzanie danych ze względów bezpieczeństwa, konieczne było ręczne przetwarzanie każdej wiadomości. Najpierw zidentyfikowałyśmy nieodpowiednie wiadomości e-mail według identyfikatora e-mailu, tematu i daty rejestracji oraz odrzuciłyśmy wiadomości e-mail, które zawierały tylko obraz lub załącznik audiowizualny (np. link do filmu na YouTube) i nie zawierały tekstu w treści wiadomości e-mail, a także wiadomości e-mail, które zawierały zduplikowany tekst (w przypadku duplikatów pracowałyśmy z pierwszą datą, w której pojawił się e-mail z użytym tekstem). Po wyeliminowaniu nieodpowiednich wiadomości e-mail pozostało łącznie 101 wiadomości (około 100 000 słów).

W kolejnym etapie przetwarzania, ręcznie skopiowałyśmy wiadomości e-mail, które uznałyśmy za odpowiednie do naszej analizy, z bazy danych do programu Microsoft Word, kopiując tylko tekst zawarty w treści wiadomości e-mail (bez załączników) i nie ingerowa-

wiadomości e-mail jest ograniczona do minimum, aby zapobiec ich dalszemu rozpowszechnianiu. Media i pracownicy naukowcy otrzymują pełny dostęp od administratorów po zalogowaniu się (baza danych Thenidiel). Każdej przechwyconej wiadomości e-mail przypisywany jest unikalny identyfikator, temat, data przechwycenia oraz tagi. Tagi ułatwiają wyszukiwanie według tematu i osób/grup, których tekst dotyczy. Oprócz filtrowania bazy danych na podstawie tagów, można ją również przeszukiwać, ograniczając zakres czasowy. Administratorzy stopniowo dodają również „fact-checking”, co oznacza, że weryfikują informacje zawarte w wiadomości e-mail, aby móc wskazać ewentualne dezinformacje. Baza danych zawiera również raporty według tagów i osób. Dzięki filtrowaniu użytkownik może zobaczyć liczbę przechwyconych wiadomości e-mail z danym tagiem w czasie, a także może zobaczyć, jak najczęściej wymieniane osoby/grupy w wybranych wiadomościach e-mail były oceniane w wybranym okresie.

łyśmy w tekst w żaden sposób, ani nie edytowałyśmy go pod kątem błędów ortograficznych lub literówek. Każda wiadomość e-mail została ponownie oznaczona tematem i unikalnym identyfikatorem przypisanym do niej w bazie danych. Dla lepszej orientacji dołączyłyśmy również datę przechwycenia każdej wiadomości e-mail. Aby przetworzyć korpus ilościowo, przekonwertowałyśmy tekst z formatu .doc do formatu .txt (zwykły tekst).⁷

3.2. Zastosowana metodologia

Teksty e-maili zawarte w korpusie zostały najpierw ocenione ilościowo, aby sprawdzić, czy początkowe hipotezy:

- 1) pozytywnie oceniany świat „my” i negatywnie oceniany świat „oni” są tworzone w obserwowanym dyskursie,
- 2) Wschód jest kojarzony z pozytywnymi atrybutami, podczas gdy Zachód jest kojarzony z negatywnymi.

Następnie, wykorzystując metodę krytycznej analizy dyskursu, przeprowadziłyśmy analizę jakościową wybranego e-maila i sprawdziłyśmy, jakie środki wyrazu są wykorzystywane w ocenie aktorów wydarzenia i jakie elementy manipulacji pojawiają się w tekście.

4. Analiza ilościowa wybranych łańcuszków wiadomości e-mail

Do analizy ilościowej wykorzystano narzędzie Sketch Engine, z CzechWeb2017 jako korpusem referencyjnym. Korpus łańcuchowych wiadomości e-mail w formacie zwykłego tekstu (.txt) został przesłany do Sketch Engine, z zamiarem potwierdzenia lub obalenia założenia, że łańcuskowe wiadomości e-mail, podobnie jak inne teksty propagandowe, tworzą dwa światy – „nasz” świat pozytywnych wartości i „ich” świat wartości negatywnych, oraz że Wschód jest kojarzony z wartościami pozytywnymi, podczas gdy Zachód jest kojarzony z wartościami negatywnymi.

⁷ W niniejszym artykule wykorzystujemy korpus stworzony na potrzeby pracy magisterskiej Hany Kačmárovej (2023) i jego ocenę ilościową.

4.1. Słowa kluczowe i kolokacje

Najpierw zastosowałyśmy funkcję wyszukiwania słów kluczowych (*keywords*). Poniższa tabela przedstawia dziesięć słów kluczowych ułożonych według częstotliwości występowania.

Tabela 1. Słowa kluczowe (źródło: Sketch Engine)

Lemat	Częstotliwość (bezwzględna)	Częstotliwość w badanym korpusie (względna)	Częstotliwość w korpusie referencyjnym (względna)
Vrbětice	309	2556,55029	0,30612
protipěchotní	68	562,60651	0,14285
Muniční	101	835,63617	0,81532
Imex	53	438,50214	0,06157
Skripal	49	405,40765	0,00103
Gru	52	430,22852	0,2865
novičok	39	322,67139	0,00167
Hamáček	76	628,79553	1,09277
vrbětický	37	306,12415	0,02225
Vtú	27	223,38788	0,10559

W tabeli, oprócz bezwzględnej i względnej częstotliwości słów w naszym korpusie, znajdujemy również względną częstotliwość tych samych terminów w korpusie referencyjnym. Dane z korpusu referencyjnego dołączono w celu zilustrowania specyfiki niektórych wyrażzeń, które często pojawiają się w naszym korpusie, ale tylko minimalnie w korpusie referencyjnym. Znaleziono słowa odzwierciedlają ograniczenia tematyczne naszego korpusu. Większość słów odnosi się

bezpośrednio do wydarzenia w Vrběticach: *vrbětice, protipěchotní, muniční, imex, gru, hamáček, vrbětický, vtú*.⁸ Dwa słowa odnoszą się do sprawy otrucia byłego rosyjskiego agenta Siergieja Skripala w Wielkiej Brytanii: *skripal, novičok*.

Funkcję wyszukiwania wykorzystano również do znalezienia najczęściej występujących kolokacji w korpusie (Čermák 2017). Na pierwszych pozycjach ponownie znalazły się jednostki leksykalne związane z tematem (*muniční sklad, protipěchotní mina, ruský agent*).

Tabela 2. Kolokacje (źródło: Sketch Engine)

Kolokacja	Częstotliwość (bezwzględna)	Częstotliwość w badanym korpusie (względna)	Częstotliwość w korpusie referencyjnym (względna)
muniční sklad	87	719,80542	0,49228
protipěchotní mina	53	438,50214	0,04719
ruský agent	47	388,86038	0,21857
ruský novinář	42	347,49228	0,17582
ruský diplomat	34	281,30325	0,14103
zpravodajská hra	27	223,38788	0,07238
dostavba dukovan	19	157,19888	0,01335
boeing c17	17	140,65163	0
petra kellnera	19	157,19888	0,1794
zpravodajská služba	53	438,50214	2,37566

⁸ VTÚ to skrót od Wojskowego Instytutu Technicznego, który dzierżawił magazyny amunicji.

Po wyświetleniu 50 najczęstszych kolokacji utworzyliśmy grupy ze słów zbliżonych tematycznie, aby lepiej opisać najczęstsze kolokacje.

1. Słowa bezpośrednio związane z wybuchem amunicji w Vrběticach: *muniční sklad, protipěchotní mina, zpravodajská služba, kauza vrbětice, technický ústav, vojenský technický ústav, tajná služba, zakázaná zbraň, vrbětická kauza, ruční zbraň, Ottawská úmluva*,⁹ *výbuch muničního skladu, zakázaná protipěchotní mina, výbušná směs, dělostřelecká munice, Česká tajná služba*. Z wyników analizy jasno wynika, że mówcy skupiali się na opisywaniu zawartości magazynu (rodzaje amunicji) w ramach tematu Vrbětice.
2. Słowa, które sugerowały kwestionowanie oficjalnego wytłumaczenia wydarzeń: *zpravodajská hra, zpravodajská fabulace*. Sformułowanie „zpravodajská hra” zostało użyte przez ówczesnego prezydenta Zemana w jego nadzwyczajnym przemówieniu. Jest więc możliwe, że autorzy e-maili również je przejęli. W danym kontekście funkcjonują one jako „modne” zwroty w danym czasie.
3. Słowa próbujące wyjaśnić, co się stało: *jednoznačný důkaz, důvodné podezření*. Z częstego występowania tych wyrazów można wnioskować, że intencją autorów e-maili było zaproponowanie odbiorcom interpretacji całej sprawy i wskazanie winnego.
4. Słowa wyrażające nieufność wobec polityków i państwa: *státní elita, státní terorismus, státní převrat, globální elita, polistopadový kartel, politická konkurence, vojenský puč, vojenský převrat*. Najczęstsze kolokacje zawierały również leksykę oceniającą, która wskazywała na negatywny stosunek do przedstawicieli państwa.
5. Słowa związane z kontekstem politycznym i społecznym: *petr kellner, smrt petra, smrt petra kellnera, dostavba dukovan, boeing c17, let boeingu*.¹⁰ Z częstego występowania tych kolokacji można wywnioskować, że e-maile dotyczące sprawy Vrbětice zawierały

⁹ Konwencja Ottawska zakazuje między innymi składowania min przeciwpiechotnych i ma na celu wprowadzenie ogólnoświatowego zakazu ich stosowania.

¹⁰ Boeing C17 to samolot, który pojawia się w jednej z teorii spiskowych. Według niej amerykański samolot wojskowy jest odpowiedzialny za trąbę powietrzną na Mo-

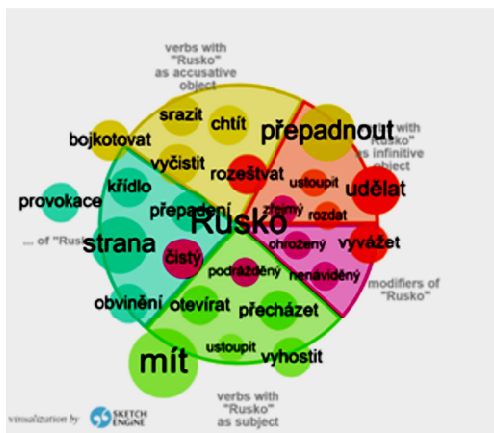
bardziej aktualne społecznie tematy (śmierć miliardera, trąba powietrzna na Morawach Południowych). Wskazuje to na fakt, że autorzy e-maili, próbując krytykować przedstawicieli państwa, łączą różne wydarzenia i wykorzystują je do tworzenia „sieci argumentacyjnych”.

6. Słowa związane z Rosją: *ruský agent, ruský novinář, ruský diplomat, ruská tajná služba, ruská federace, ruská ambasáda, ruské ministerstvo zahraničí*. W sumie 7 z 50 kolokacji było bezpośrednio związanych z Rosją, która była zaangażowana w sprawę. Sformułowanie *ruský novinář* może wskazywać na zainteresowanie autorów informacjami z rosyjskich kanałów informacyjnych.
7. Słowa związane z USA: *americké vojenské letadlo, americká ambasáda, americký diplomat*. Oprócz Rosji i USA, tylko jeden inny kraj, a mianowicie Białoruś, pojawił się w najczęstszych kolokacjach (tylko raz w wyrażeniu *běloruský prezident*).

4.2. Kolokacje z uczestnikami wydarzenia

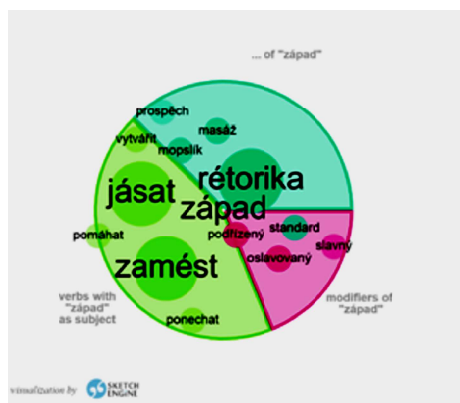
Interesowało nas również, z jakimi atrybutami kojarzeni byli uczestnicy przedmiotowego wydarzenia. Ponownie pracowałyśmy z narzędziem Word Sketch. Najpierw zbadałyśmy kolokacje dla wyrazów *Rusko* i *západ*. Lemat *RUSKO* miał bezwzględną częstotliwość 407 wystąpień. Do lematu *RUSKO* przypisano następujące przydawki przymiotnikowe: *čistý, podrážděný, ohrožený, nenáviděný, zlý* oraz przydawki rzeczowne to: *strana, přepadení, obvinění, provokace, křídlo, území, hranice, ochrana, potrestání, odstavování, očernění, rezort*. Najpopularniejszym przyimkiem był *proti* (Rosji). W pozycji podmiotu Rosja pojawiła się z następującymi czasownikami: *přecházet, otevírat, vyhostit*. Rosja w pozycji obiektu była powiązana z następującymi czasownikami: *vyvážet, rozeštvat, přepadnout, bojkotovat, srazit, vyčistit, poštvat, posílit*. Słowa te sugerują, że Rosja często stawiana jest w pozycji ofiary.

rawach Południowych w 2021 roku. Teoria ta była również rozpowszechniana za pomocą łańcuszków (Wallerová, Kasík 2021).

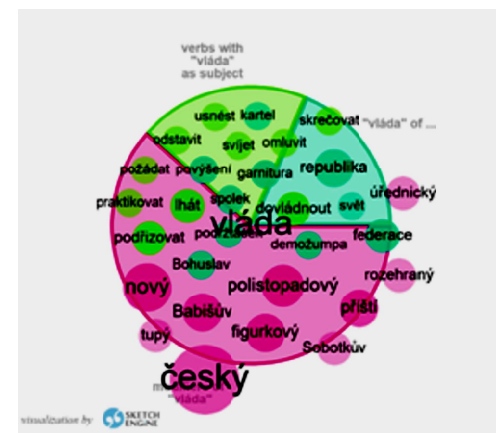
Rys. 1. Kolokacje z lematem RUSKO (źródło: Sketch Engine)

Lemat ZÁPAD miał bezwzględną częstotliwość 58 wystąpień (jako rzeczownik) i był powiązany z następującymi przydawkami przymiotnymi: *podrażněný, oslavovaný, slavný*. Przydawki rzeczowne to: *rétorika, masáž, mopslík, standard, prospěch*. W pozycji podmiotu ZACHÓD był on powiązany z czasownikami: *zaměst, jásat, vytvářet*. Kolokacje te sugerują, że zachód był często przedstawiany ironicznie.

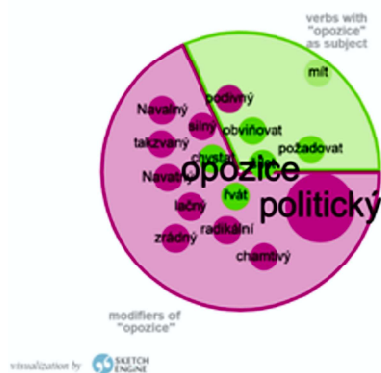
Rys. 2. Kolokacja z lematem ZÁPAD (źródło: Sketch Engine)

Następnie zbadaliśmy parę lematów VLÁDA a OPOZICE. „Vláda” wystąpiła łącznie 244 razy, a „opozycja” miała bezwzględną częstotliwość 48. Ponownie zbadaliśmy przydawki i czasowniki, gdy badany lemat znajduje się w pozycji podmiotu. Znalaziono przydawki przymiotne do VLÁDY były *polistopadový, nový, figurkový, příští, Babišův*. Słowa takie jak *demožumpa, podržtaška, kartel* pojawiły się wśród przydavek rzeczownych. W pozycji podmiotowej był rząd związany z czasownikami *podřizovat, dovládnout, lhát, usněst, praktikovat, skrečovāt*. Z tych kolokacji możemy wywnioskować, że autorzy używali głównie leksyki, która podkreślała niewiarygodność i niekompetencję rządu. Ponadto lemat VLÁDA był również kojarzony z ekspresyjnymi wyrazami, takimi jak *demožumpa* lub *podržtaška*.

Rys. 3. Kolokacje z lematem VLÁDA (źródło: Sketch Engine)

Lemat OPOZICE został powiązany z atrybutami: *radikální, podivný, zrádný, silný, lačný*. Wśród czasowników z OPOZYCJĄ jako podmiotem znalazły się wyrażenia: *mít, požadovat, obviňovat, šílet, řvāt, chystat*. Wśród kolokacji lematu OPOZICE występuje kilka wyrazów ekspresyjnych: *lačný, šílet, řvāt*.

Rys. 4. Kolokacja z lematem OPOZICE (źródło: Sketch Engine)

Analiza pokazuje, że zarówno opozycja, jak i rząd są często kojarzone z negatywną leksyką. Mówcy wielokrotnie wyrażają nieufność wobec RZĄDU, kwestionując jego legitymizację i kompetencje. OPOZYCJA kojarzy się z wyrazami wysoko nacechowanymi emocjonalnie, co może ponownie podważyć jej kompetencje.

4.3. Porównanie częstotliwości występowania zaimków

Aby znaleźć najczęstsze zaimki, użyliśmy funkcji Wordlist i ograniczyliśmy wyszukiwanie do zaimków (pronoun). Na pierwszych miejscach znajdują się zaimki wskazujące (*ten, tento*) i osobowe (*on, zwrotne se*). Wśród dziesięciu najczęściej występujących zaimków są takie, które mogą być użyte do wyrażenia bliskości do odbiorcy. Są to zaimki *my, náš* i *svůj*. To, że wypowiedź jest ogólnie ważna, może być poparte kwantifikatorami, takimi jak *všechen*. Interesowało nas również to, jakie słowa są powiązane z zaimkiem dzierżawczym *náš*. W tym celu wykorzystaliśmy funkcję Concordance, w której wprowadziłyśmy żądany lemat. Po zastosowaniu funkcji Kolokacje znaleziono 87 połączeń, zestawionych według częstotliwości (na podstawie funkcji statystycznej logDice).

Tabela 3. Kolokacje z zaimkiem *náš*

Lemat (kolokacja)	Freq	Coll. freq.	T-score	MI	logDice
zem	22	148	4,6171	5,9986	10,7146
území	12	64	3,4212	6,3336	10,1545
služba	14	173	3,6342	5,1214	9,98081
bezpečnostní	10	59	3,1189	6,1879	9,91254
politik	10	90	3,0961	5,5787	9,78665
dějiny	7	14	2,6335	7,7486	9,60278
tajný	9	107	2,9171	5,1771	9,57001
spojenec	7	43	2,608	6,1297	9,4675
za	16	526	3,6943	3,7097	9,34358
složka	6	26	2,4248	6,6332	9,32287

Zaimki używane w inkluzywnej liczbie mnogiej są często kojarzone ze słowami o treści ideologizującej (jak pokazują również badania dotyczące używanych topoi, patrz wyżej w przypisie 3). Wśród nich możemy wymienić słowa *zem* i *dějiny*. Autorzy e-maili wykorzystują leksykę, aby wyrazić bliskość z odbiorcą, a tym samym przekonać go do przyjęcia oferowanych stanowisk.

Analiza ilościowa tekstów wykazała, że łańcuszki e-mailowe zawierają częste oceny uczestników zaangażowanych w wydarzenia. Można je znaleźć już w najczęstszych kolokacjach (*polistopadový kartel, státní elita*); podobne oceny można zaklasyfikować pod topoi nazwy lub definicje. Wśród kolokacji znajdują się również wyrażenia ekspresywne przekazujące negatywne nastawienie, takie jak *šilet, řvát, lačný*. Wśród często używanych zaimków są takie, które mogą

przyczyniać się do tworzenia spolaryzowanego świata „my” kontra „oni”. Zaimki wyrażające inkluzywną liczbę mnogą (*my, náš*) występują w korpusie często.

5. Analiza jakościowa

W analizie jakościowej ograniczymy się tylko do jednego łańcuszka e-mailowego i będziemy obserwować, w jaki sposób temat sprawy Vrbětice jest wykorzystywany w e-mailu rejestrowanym około sześć miesięcy po wymienionej wyżej konferencji prasowej, jaki obraz jest tworzony w tekście dla głównych uczestników (szczególnie w odniesieniu do pojawienia się spolaryzowanego świata „my” kontra „oni”) i jakie środki wyrazu są do tego wykorzystywane.

5.1. Zastosowana metoda analizy jakościowej

W pracy z tekstem wykorzystaliśmy metody krytycznej analizy dyskursu, w szczególności metody Normana Fairclougha i Ruth Wodak (tutaj w szczególności zestaw jej topoi, patrz wyżej). Fairclough (1989) podzielił analizę tekstu na trzy fazy: opis, interpretację i wyjaśnienie; my zajmiemy się przede wszystkim opisem, czyli skupimy się na formalnych cechach tekstu, np. zastosowanych środkach kompozycyjnych, strukturach składniowych, leksyce, kategoriach gramatycznych itp. Teksty manipulacyjne i dyskryminujące są często domyślne, dlatego warto obserwować, w jaki sposób użyte środki wyrazu aktywują kontekst doświadczalny odbiorcy, czy niosą ze sobą pozytywne czy negatywne oceny, czy służą jako środek klasyfikacji i włączenia ich nosiciela do grupy (np. pozytywnie ocenianej grupy „my” lub negatywnie ocenianej grupy „oni”).

Można również zaobserwować relacje znaczeniowe w grupach słów (łańcuchy synonimiczne, pary antonimiczne, połączenia hiperonimów z hiponimami itp.), użycie wyrażen przenośnych i porównań, eufemizmów i hiperboli oraz oczywiście zastosowana ekspresja odgrywa ważną rolę w kształtowaniu postaw. Również środki gramatyczne mają znaczący potencjał manipulacyjny, np. strona czasowni-

ka w tworzeniu pozytywnego lub negatywnego wizerunku uczestników zdarzenia, użycie struktur pytających lub wykrzyknień itp. Na wyższym poziomie konstrukcji tekstowej można zaobserwować, w jakim stopniu zasady użytego gatunku są spełnione w tekście, czy istnieje gradacja przekazywanych znaczeń, czy poszczególne sekcje są logicznie połączone i wynikają z siebie nawzajem, albo też przeciwnie czy w strukturze tekstu nie znajdują się nielogiczności, dwuznaczności lub sprzeczności (Svobodová 2016, s. 105–106).

5.2. Uczestnicy i świat „my” kontra „oni” w analizowanym e-mailu

Analizowany e-mail zarejestrowano po wyborach parlamentarnych jesienią 2022 r., więc naszym zamiarem było między innymi sprawdzenie, w jaki sposób temat sprawy Vrbětice jest wykorzystywany do refleksji nad bieżącymi kwestiami społeczno-politycznymi.

Wyraźnie ironiczne nastawienie autora widać już w temacie wiadomości e-mail:

[1]

Temat: USA nám posílají levný plyn a ropu! Rusko se hroulí! Jourová radostí omdlela

Zidentyfikowanie ironii w komunikacie pisemnym może nie być proste, ale autor sygnalizuje swoje nastawienie za pomocą konstrukcji zdań wykrzyknikowych, a interpretacja jest również ułatwiona przez kontekst. E-mail wykorzystuje zabieg powszechny w tekstach propagandowych, aby skonstruować dwa antagonistyczne światy. Kto należy do negatywnie ocenianego świata „ich”, jest oczywiste z krótkiego komentarza załączonego tuż po temacie wiadomości e-mail:

[2]

Bylo by moc divné, kdyby v tom neměli prsty i někteří naši zástupci v EU.

Data opublikowania e-maila znajduje odzwierciedlenie m.in. w obrazie świata „ich”; oprócz przedstawicieli struktur UE (*energošmejdi podporovaní bruselskou zločinnou ekipou a probruselskou klakou; nenávistná Jourová s platem půl milionu*), składa się on z naszego nowo wybranego prozachodniego rządu (*naše prozápadní*

vláda nově zvolená) i innych przedstawicieli prozachodniej polityki, zarówno z niedawnej przeszłości, jak i obecnej epoki (połączenie koordynujące w przykładzie 4 ilustruje, kto jest nosicielem negatywnych wartości w obecnej polityce):

[3]

Kdo nás chtěl odříznout od východu? Kdo se zajímal o Lucernu a vlastní kapsu, zatímco národ se měl rozpustit jako cukr v Evropské unii?

[4]

Pak energošmejdi a vlastizrádci udělali pokus zaútočit na Rusko, zablokovat Nord Strem II za podpory BIS, rodiny Kolářů, Novotného z ODS, různými provokatéry ze Senátu počínaje Fischerem a konče Thajwancem Vystrčillem a slibovali občanům ráj na zemi a pečené holuby do huby. Samozřejmě ty skvělé, západní...¹¹

Jeśli chodzi o kategorie gramatyczne, zastosowano tu formę liczby mnogiej nazw własnych (użyta w dalszej części tekstu, np. *A Kolářové či Fischerové jásají, jak blbý český lid naletěl*), która ma tendencję uogólniającą (apelatywną). Czeska telewizja jest również prezentowana jako kolejny, choć marginalnie wspomniany, uczestnik wydarzenia:

[5]

Česká televize lže a manipuluje s občany, aniž redaktory někdo tvrdě potrestá a stále vykládá, jak nám západ pomáhá a máme se díky západu lépe a lépe.

Jako rzecznik oficjalnej polityki rządu, ma swój udział w oszukiwaniu obywateli, którzy są z kolei przedstawiani raczej jako bierna i łatwa do zmanipulowania masa i z tego punktu widzenia ich ocena jest raczej negatywna:

[6]

Udělal z lidí debily a hloupi lidé uvěřili, že západ je náš přítel.

S jízlivostí se nám vysmáli Američané, že za mír se platí. [...] jásají, jak blbý,

¹¹ W e-mailu wymieniono polityków, którzy bronili wniosków czeskiego śledztwa służb specjalnych w tej sprawie lub którzy od dawna wypowiadają się przeciwko rosyjskiej polityce zagranicznej.

český lid naletěl. [...] A lidé čeští prý rádi zaplatí a platí.

A zaplatí to Slováci, nebo to budeme ukrajincům (sic!) platit i my, čeští občané a Kolářové se nám budou smát do očí včetně Jourové?

W tekście wielokrotnie wspomina się o tym, że Czesi będą musieli zapłacić za błędną politykę swojego probrukselskiego rządu; autor używa w tym sensie kwalifikującego języka,¹² gdy wyodrębnia ze zbioru czeskiego narodu (z którym autor się identyfikuje) głupich ludzi, którzy chętnie zapłacą za swoją naiwność i głupotę:

[7]

Vážení spoluobčané České republiky: držte huby, plačte a plaťte. Sami jste si tu drahotu vstupem do EU a totálním přilepením k západu odhlasovali. Tak to nevyčítejte jiným!

Negatywnie oceniany świat „ich” jest zatem złożony i składa się nie tylko z szeroko postrzeganego świata zachodniego, ale także z czeskich polityków, a nawet czeskich obywateli, którzy są pozytywnie nastawieni do jego wartości i postaw. W kreowaniu negatywnego wizerunku świata zachodniego i jego wartości autor tekstu posługuje się m.in. topoi historii czy korzyści oraz użyteczności, kiedy wielokrotnie przywołuje negatywne doświadczenia historyczne z Zachodem (*Západ nás prý nenechá ve štychu, jako když nás zradil v roce 1938 v Mnichově; Lži podvody, podrazy a český národ pláče. Stejně jako v roce 1938!*) lub jego oczywistą żądze zarabiania pieniędzy:

[8]

Prý lidé rádi budou platit drahý plyn a elektřinu ze západu, hlavně když to nebude ruské. [...] Šmejdi jako rodina Kolářů provokovali Rusko, (urážky maršála Koněva, špinění sochy a sundání, urážky ruského národa) abychom drahé zdroje odebírali ze západu a odřízli nás od východu. Navíc součástí energošmejdů byl i odklon od levné ruské výstavby jaderných elektráren a zdražení elektřiny na dvojnásobek, ač jsme vývozci.

¹² Błędne i fałszywe strategie argumentacyjne zostały omówione np. przez Blaženę Švandovą (1999); istotą użycia języka kwalifikującego jest to, że odrzucając negatywne określenie pewnej grupy, słuchacz automatycznie klasyfikuje się do grupy przeciwnej (np. *inteligentny wyborca zrozumiał, inteligentny obywatel nie da się oszukać itp. itp.*).

Autor tekstu oddziałuje na adresata głównie poprzez wielokrotne przypominanie mu o stratach finansowych, które wynikają z powiązań z Zachodem. Handel z Zachodem jest przedstawiany jako skrajnie niekorzystny (korzystny tylko dla negatywnie ocenianej grupy amerykańskich kongresmenów, którzy importują tankowce drogiej ropy do Europy pod mylącą etykietą *tekutá americká svoboda*). Autor tekstu używa modnego obecnie terminu nazywając grupę ludzi oszustami energetycznymi (*energošmejdi*). Używając go w zmienionym kontekście i odnosząc go nie do obwoźnych handlarzy oferujących niekorzystne umowy energetyczne, ale do prozachodnich polityków w Brukseli lub Czechach, przenosi na nich wszystkie charakterystyczne negatywne cechy tych oszustów (żądzą zarabiania pieniędzy, nieuczciwość, nieuczciwe praktyki wykorzystujące niewiedzę lub naiwność klientów). I właśnie dla korzyści finansowych sprawa Vrbětice została wykorzystana do oszukania „głupich Czechów” (*blbého českého lidu*). Autor wiadomości e-mail zwiększa presję na czytelnika i zadaje retoryczne pytanie:

[9] Proč musely bouchnout Vrbětice?

Natychmiast sam na to odpowiada – usprawiedliwia eksplozję, którą opisuje jako „zainscenizowaną i tajemniczo przypisaną do Rosji” (*naaranžovaný a záhadně přiřítý Rusku*), faktem, że „cena ukończenia Dukovan i innych elektrowni podwoi się teraz” (*cena dostavby Dukovan a dalších elektráren zdvojnásobí*). Tak więc prezydent Putin jest tutaj oceniany jako nosiciel pozytywnie przedstawionych wartości, wraz z całą Rosją. Pozytywna ocena Wschodu w e-mailu jest związana zarówno z jego gotowością do dostarczania Europie taniego gazu, jak i z faktem, że jego polityczni nominaci, czyli prezydent Putin, nie pozwolą na szantaż Rosji groźbą dalszych sankcji gospodarczych:

[10]
Samozřejmě je Putin poslal do řiti, plynovod dokončil. A nenávisť stoupá jako sliz. Ten drží Putin USA neposlouchá! NEUVĚŘITELNÉ! Tak další sankce!

W treści maila Rosja przedstawiana jest jako solidny sojusznik i tylko współpraca z nim gwarantuje tanią energię, a Putin prezentowany jest jako zdecydowany, energiczny i racjonalny polityk:

[11]
Včerejší výrok je jasný: my, Rusové, se vydírat Ukrajinou nenecháme. Pošleme vám více plynu, slíbil Putin. Ideálně přes Nord Stream 2, je levnější než ukrajinská cesta.

Natomiast politykom świata zachodniego brakuje podobnych cech (*Není jasné, proč by za současné krizové situace evropské úřady nemohly operativně řešit certifikaci plynovodu...*).

5.3. Kompozycja tematyczna i skład

Temat sprawy Vrbětice nie odgrywa najważniejszej roli w analizowanej wiadomości e-mail, ale ma znaczny potencjał manipulacyjny. Autor tekstu, próbując przekonać odbiorcę do pozytywów idealnego świata Wschodu i negatywów wrogiego świata Zachodu, tworzy tematyczną „mieszankę”, w której łączy drogą energię importowaną z Zachodu ze zdradą monachijską, wysiłki Rosji na rzecz rozwiązania naszego kryzysu energetycznego (tu w szczególności wysiłki na rzecz uruchomienia gazociągu Nord Stream 2) z sankcjami gospodarczymi, celowe prowokacje Rosji jako sposób na *odcięcie* nas od taniej energii ze Wschodu (w tym kontekście Ukraina jest również wielokrotnie wymieniana jako członek wrogiego świata, z wysokimi kosztami finansowymi, a Węgry i Słowacja jako członkowie pozytywnego świata, którzy powinni zapłacić cenę za swój sojusz z Ukrainą). Eksplozja w Vrběticach jest przedstawiana jako część przemyślanej strategii izolowania Rosji i odcięcia jej od handlu energią, w tym poprzez odsunięcie jej od budowy elektrowni jądrowych. W prezentacji eksplozji autor tworzy mieszankę tematów, w których łączy, bez wyraźnie wyrażonej ciągłości przyczynowo-skutkowej, ironiczne i znacząco negatywne oceny czeskich i amerykańskich polityków, eksplozję w Vrběticach, ukończenie budowy elektrowni jądrowej, dysfunkcyjny system sądownictwa, niesprawiedliwe oskarżenia wobec Rosjan i niefortunne konsekwencje oficjalnej polityki dla narodu czeskiego:

[12]

Stačil jeden geniální vyšetřovatel, dva američtí velvyslanci (Eisen, Schapiro) naaranžovaný výbuch ve Vrbětících, ve kterém umřeli dva lidé záhadně přišitý Rusku, a cena dostavby Dukovan a dalších elektráren se zdvojnásobí. S jízlivostí se nám vysmáli Američané, že za mír se platí. A Kolářové či Fischerové jášají, jak blbý, český lid naletěl. Protože rozsudek “Rusové a Putin jsou vinni” zazněl a nyní se to bude vyšetřovat. Třeba padesát let! A lidé čeští prý rádi zaplatí a platí.

Nie ma logicznych relacji ani ciągłości przyczynowo-skutkowej między tematami, tekst wskazuje jedynie sekwencję czasową wydarzeń (*A děj se odvíjí dál!* lub w przykładzie 10). Częścią wybranej strategii komunikacyjnej jest gradacja treści w ostatnim akapicie, podsumowująca istotę przekazu (*Není co dodat: ergošmejdi za pomoci vlastizrádců české občany podvedli a západ (USA) se mlátí smíchy.*), końcowe wezwanie i konstrukcja pytająca wzmacniają następnie ogólny apelacyjny i perswazyjny potencjał tekstu (*Cena energii je šílená! Probudí se národ?*).

5.4. Zastosowane środki wyrazu

Autorzy tekstów manipulacyjnych i propagandowych wykorzystują wszystkie poziomy językowe, aby wpłynąć na odbiorcę; wybór leksyki oceniającej lub ekspresyjnej, użycie wyrażen figuratywnych, porównań itp. są szczególnie skuteczne pod tym względem. W e-mailu oceniani są zarówno uczestnicy, jak i wydarzenia, przy czym zachodni i prozachodni politycy (zob. przykłady 4, 8) i ich działania (zob. przykład 8) przedstawiane są negatywnie, a symptomatyczne jest stosowanie form liczby mnogiej lub łączenie nazwiska polityka z pseudonimem (zob. przykład 4). Sformułowanie *bruselská zločinná ekipa* lub *probruselská klaka* również ma znaczny potencjał manipulacyjny (jego skład prawdopodobnie ilustruje lista podana w przykładzie 4). Funkcję perswazyjną pełnią także równoległe konstrukcje pytające (zob. przykład 3), aktywizujące wcześniejsze doświadczenia odbiorcy z silnie prozachodnim politykiem, zarzucając mu żądę pieniędzy i brak poczucia patriotyzmu. Autor tekstu jest również krytyczny wobec członków narodu czeskiego, zarzucając im przede

wszystkim naiwność (zob. przykłady 6, 7 czy 8), kojarząc ich z mocno negatywnymi, często wulgarnymi cechami (zob. przykład 6), a funkcję tę pełnią również kategorie gramatyczne użytych czasowników (np. w przykładzie 7). Jednak rozbieżność między oficjalną prezentacją medialną a rzeczywistością jest wskazywana przez cząstkę *prý* (*rzekomo*) używaną wielokrotnie do wyrażenia modalności epistemicznej (patrz przykłady 6, 8).

Modalność epistemiczna jest również używana w tekście w innym kontekście (przykład 2), tutaj leksykalnie wyrażony stopień niepewności (*bylo by moc divné, kdyby v tom neměli prsty*) jest połączony z kategorią trybu czasownika. Autor sugeruje tutaj niewłaściwe postępowanie *našich zástupců v EU*, na co nie ma żadnych dowodów. Modalność woluntarystyczna (w szczególności kategoria intencji) jest ponownie wykorzystana do omawiania niezwykłych wysiłków podejmowanych przez amerykańskich polityków w celu opóźnienia budowy rosyjskiego rurociągu:

[13]

Plyn měl novým plynovodem proudit již od konce roku 2019, avšak hrozba sankcí ze strany USA proti vybraným společnostem účastnícím se výstavby projekt značně zdržely. Americká vláda přitom své úsilí v posledních měsících stupňovala. Ještě před měsícem se mluvčí amerického velvyslanectví v Berlíně nechal slyšet, že americký prezident Joe Biden nehodlá v otázce projektu plynovodu Nord Stream 2 přistoupit na kompromis a je “odhodlán využít všech dostupných prostředků, aby zabránil jeho dokončení”.

Ironia jest często używana w tekście jako środek wywierania wpływu na odbiorcę (patrz przykład [1]), a także jest używana na przykład w pozytywnym przedstawieniu prezydenta Putina (patrz przykład [10]). Potencjał perswazyjny obecny jest również w częstych konstrukcjach wezwań i pytań retorycznych (przykłady [3], [6], [9]), np. w stwierdzeniu *Proč neodřízne Rakousko a Německo od ČEZu a nezlevníme elektrinu pro české občany?*, w którym jego skuteczność zwiększa użycie pierwszej osoby liczby mnogiej.

6. Wnioski

Praca z tekstami wykazała, że eksplozja w Vrběticach jest oceniana w łańcuchach e-maili jako sprawa sztucznie sfabrykowana po to, aby zaszkodzić Rosji i jej elitom politycznym. Rosja nie jest tu przedstawiana jako winowajca eksplozji dwóch magazynów; wręcz przeciwnie, to kraje zachodnie i czescy prozachodni politycy zdołali wykorzystać katastrofę na swoją korzyść. Rosja jest stawiana w pozycji ofiary polityki zachodnich mocarstw, które, niszcząc rosyjski handel energią, w rzeczywistości nam zagrażają. W tym sensie porównanie wyników analizy ilościowej i jakościowej wykazało zgodność.

W analizowanym e-mailu istnieje oczywiście próba tworzenia spolaryzowanego świata „my” kontra „oni”, a tworzenie obrazu podzielonego świata również staje się częścią manipulacji. Wśród skutecznych technik manipulacyjnych zastosowanych w analizowanym e-mailu jest język kwalifikujący lub topoi Ruth Wodak, a w szczególności topos nazywania (definiowania). Podczas pracy z tekstem skupiliśmy się zatem na tym, w jaki sposób aktorzy wydarzeń są oznaczani, w jaki sposób działania, z którymi są powiązani, są oceniane i jak w rezultacie można dekodować ukryte wiadomości zawarte w tekście.

Spośród zastosowanych środków wyrazu szczególnie skuteczne okazały się konstrukcje zdań wykrzyknikowych i pytających oraz środki modalności epistemicznej i woluntarystycznej. Ekspresyjna (często wulgarna) leksyka lub wyrażenia oceniające były również używane w celu wzbudzenia emocji i aktywowania uwagi odbiorcy; w zwiększonym stopniu wykorzystano również ironię (zarówno na korzyść, jak i na szkodę uczestników wydarzeń).

Temat sprawy Vrbětic został wykorzystany w e-mailu do poparcia poglądów autora na temat stanu czeskiej polityki w ogóle, a autor starał się wykazać, że eksplozje w Vrběticach zostały wykorzystane w długoterminowej walce między Zachodem a Wschodem. W tym sensie temat badanej sprawy może wydawać się peryferyjny, ale jego potencjał manipulacyjny jest oczywisty.

Literatura

- Čermák F., Cvrček V., 2017, *Kolokace*. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Online: <https://www.czechency.org/slovník/KOLOKACE> [dostęp: 13.03.2023].
- Dijk Teun A. van, 2006, *Discourse and manipulation*. „Discourse & Society SAGE Publications”, 17(3), 359–383. Online: <https://www.jstor.org/stable/42889055> [dostęp: 13.03.2023].
- Fairclough N., 1989, *Language and Power*, Harlow: Longman.
- Gregor M., Mlejnková P., 2018, *Nejlepší kniha o fake news, dezinformacích a manipulacích!!!*. Brno: Cpress.
- Gregor M., Vojvodová P., 2016, *Analýza manipulativních technik na vybraných českých serverech: (Výzkumná zpráva)*. Brno. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity.
- Heyd T., 2008, *Email hoaxes: Form, function, genre ecology*. Amsterdam: John Benjamins.
- Kačmárová H., 2023, *Kritická analýza diskurzu vybraných řetězových e-mailů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, nieopublikowana praca dyplomowa.
- Kopecký Kamil, Szotkowski René, Kožíšek Martin, Kasáčková Jana, 2018. *Starci na netu: Výzkumná zpráva 2018*. E-bezpečí. Centrum prevence rizikové virtuální komunikace. Online: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/ke-stazeni/vyzkumne-zpravy/102-starci-na-netu-2017-2018/file> [dostęp: 20.02.2023].
- Lotko E., 2004, *Kapitoly ze současné rétoriky*. wyd. 2, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Reifova I., 2004, *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál.
- Svobodová J., 2016, *Manipulace a argumentace v politickém a mediálním diskurzu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Švandová B., 1999, *Chybné argumenty (fallaciae)*. In: M. Jelínek, B. Švandová a kol., *Argumentace a umění komunikovat*. Brno: MU, s. 135–184.
- Wallerová R., Kasík P., 2021, Jak bláznivá teorie viní z tornáda letadlo z USA, a proč je to zhola nemožné. Seznam Zprávy [online]. Praha: Seznam.cz, 14. 8. 2021. Dostup w Internecie: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/jak-blazniva-teorie-vini-z-tornada-letadlo-z-usa-a-proc-je-to-zhola-nemozne-171832> [dostęp:14.03. 2023].
- Wodak R., Reisigl M., 2016, *The discourse-historical approach (DHA)*. In: R. Wodak, M. Meyer (red.), *Methods of Critical Discourse Studies*. California: SAGE, 23–61.

Netografia

Fake news po Česku: Řetězové e-maily dostává devět z deseti seniorů, 2018. Elpida. Praha: Elpida, Nadace O2. Online: <https://www.elpida.cz/fake-news-po-cesku> [dostup: 20.02. 2023].

Reportéři ČT se vydali po stopách řetězových e-mailů. Dezinformace cílí na statisíce seniorů, 2023. ČT24. Praha: Česká televize. Online: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3564842-reporteri-ct-se-vydali-po-stopach-retezovych-e-mailu-dezinformace-cili-na-statisice> [dostup: 18.02.2023].

Řetězové e-maily, 2022, Čeští elfové. Online: <https://cesti-elfove.cz/retezove-e-maily> [dostup: 27.02.2023].

Thenidiel. Online: <https://thenidiel.eu/login> (dostupne po zalogowaniu) [dostup: 13.04.2023].